

УДК 332

Н. І. Кравчук

к.е.н.

М. І. Яремова

к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Наведено теоретико-методологічні аспекти конкурентоспроможності регіонів. Визначено, що конкурентоспроможність регіонів досягається зростаючою продуктивністю праці, створенням сприятливого інвестиційного середовища, активним прийняттям нових технологій та електронної комерції. Встановлено, що конкурентоспроможний регіон приваблює іноземні інвестиції, формує соціально-економічну стабільність, високий рівень життя населення, здатний ефективно вести зовнішню торгівлю, досягати високої продуктивності використовуваних факторів виробництва. Авторами запропоновано напрями зростання конкурентоспроможності регіонів, головними серед яких є стабільне макроекономічне середовище для інвестицій, ефективний режим конкурентної політики держави, активна стратегія іноземного інвестування, комплексна підтримка інноваційних технологій, створення кластерів, вільний доступ до фінансових ресурсів, налагодження ефективної інфраструктури.

***Ключові слова:** регіон, рівень конкурентоспроможності, методика, оцінка, рейтинг.*

Постановка проблеми

Прискорена активізація процесів інтернаціоналізації та глобалізації економіки викликали суттєві зміни у зовнішньому середовищі: падіння бар'єрів міжнародної торгівлі, прискорення темпів науково-технічного прогресу, зниження комунікаційних та транспортних витрат, міжнародну міграцію, високу мобільність інвестицій. За даними міжнародного торгового центру (International Trade Centre), середня ставка імпортного тарифу нині становить 2,1 % порівняно з 47 % у 1947 р., вартість обчислюваної техніки за останні 20 років знизилася на 30 %, із середини 1980-х рр. темп приросту обсягів іноземних інвестицій становить у середньому 14 % у рік, вдвічі відбулося зростання світового експорту [1]. Кінцевим результатом зазначеного є загострення конкурентної боротьби на міжнародному ринку, що саморегулюється та не залежить від національних обмежень та державного регулювання. Конкуренція відбувається за нові технології, нові ринки збуту, фінансові потоки, що дають можливість підвищити конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням теоретико-методичних та практичних аспектів конкурентоспроможності різних суб'єктів на мікро- та макроекономічному рівні

займаються відомі зарубіжні вчені М. Портер (Michael E. Porter, 1990), Роберт Д. Аткинсон (Robert D. Atkinson, 2012, 2013), Роберт З. Лоренс (2002), Гебор (Gábor Békés, 2015) та інші. У своїх працях вони вивчали різні прояви конкуренції й конкурентоспроможності суб'єктів бізнесу в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, фактори, що для одних регіонів є можливостями, для інших – загрозами зростання їх конкурентоспроможності.

Серед вітчизняних науковців досить відомими є напрацювання В. Артеменка, В. Безуглої, В. Підвисоцького, Є. Лазарева, З. Герасимчук, Л. Ковальської, Н. Яблонської, О. Кузьміна, Т. Уманець та інших. Водночас, динамічність зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання актуалізує проблему інтерпретації економічної сутності конкурентоспроможності регіонів, методів її оцінки, пошуку інструментів підвищення її рівня, шляхів успішного ведення бізнесу та забезпечення стійких конкурентних переваг на окресленій території.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою дослідження є розробка та обґрунтування теоретико-методологічних положень і науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Об'єктом дослідження є процес підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах мінливого ринкового середовища.

Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, зокрема системний підхід до визначення фундаментальних положень стосовно забезпечення конкурентоспроможності регіонів, який ґрунтується на принципах комплексності, послідовності та невизначеності; абстрактно-логічний метод, зокрема наукового абстрагування; індукції та дедукції, аналізу і синтезу. Графічно-табличний та метод порівняння дали змогу визначити індекс конкурентоспроможності регіонів України і проаналізувати динаміку його рівня. Серед специфічних методів дослідження застосовано статистико-економічний метод, зокрема прийом групування та метод рангів, що дали змогу визначити місце регіону в національній економічній системі.

Результати досліджень

Регіон є основною просторовою одиницею, що конкурує з метою приваблення інвестицій на регіональному рівні, у результаті чого конкурентоспроможними стають суб'єкти підприємницької діяльності на окресленій території в різних сферах та галузях економічної діяльності відбулося зростання інтересу науковців до проблем зростання конкурентоспроможності регіонів. Якщо регіони мають на меті зберегти досягнутий рівень економічного розвитку, вони вимушені реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, зокрема зростаючу продуктивність праці, створення сприятливого інвестиційного середовища, швидке прийняття нових технологій та електронної комерції. За даними центра міжнародної конкурентоспроможності (Center for International Competitiveness, 2016), у 2014 р. європейськими лідерами за індексом глобальної

конкурентоспроможності регіонів є Бельгія, Швеція, Норвегія, замикають рейтинг – Швейцарія, Німеччина та Нідерланди [2, 3].

Конкурентоспроможний регіон має можливість приваблювати й підтримувати успішні фірми, висококваліфіковану працю, підвищувати рівень та якість життя його населення. Таким чином, відбувається процес переміщення мобільних факторів виробництва від конкурентнослабких регіонів до конкурентоспроможних.

Підвищення конкурентоспроможності – головна мета будь-якого суб'єкта бізнесу, регіону чи країни в цілому. Це процес покликаний генерувати високі прибутки і забезпечувати якість та достойний рівень життя населення регіону. Регіональна конкурентоспроможність може бути визначена як здатність створити та підтримувати привабливе середовище для підприємництва. Роберт Д. Аткінсон [4, 5] визначає конкурентоспроможність як здатність регіону експортувати більше, з точки зору доданої вартості, ніж імпортує. Водночас, створення урядом країни пільгового режиму експортних операцій та високих бар'єрів для імпорту не сприяє формуванню стійких конкурентних переваг регіонів.

Роберт З. Лоренс сутність конкурентоспроможності регіонів зводить до трьох позицій: високий соціально-економічний рівень розвитку, що дозволяє досягти високого рівня життя населення (рівень інфляції, безробіття, доходів на 1 особу, купівельна спроможність тощо); здатність ефективно вести зовнішню торгівлю (позитивне або негативне сальдо торговельного балансу); висока продуктивність використовуваних факторів виробництва (продуктивність праці, капіталу, ефективність використання природних ресурсів тощо) [6]. На думку М. Портера, конкурентоспроможність основана на продуктивності та фокусується на мікроекономічних основах конкурентних переваг країн, регіонів, кластерів [7].

Складні процеси формування конкурентоспроможності високорозвинених країн, основані на застосуванні інноваційних стратегій, зокрема в галузі інформаційних та комунікаційних технологій у торгівлі, є вагомим фактором створення довгострокових конкурентних переваг. Водночас, країни, що розвиваються, як правило, формують конкурентоспроможність своїх регіонів, застосовуючи стратегії наздоганяючого розвитку. Це означає, що вони не мають можливостей створювати високі технології та змушені застосовувати імпортні технології, як правило, за допомогою прямих іноземних інвестицій.

Для оцінки конкурентоспроможності території часто використовують один узагальнюючий показник соціально-економічного розвитку – ВВП на душу населення. Існує проблема значної поляризації даного показника як між найменш та найбільш розвиненими європейськими країнами, так і в межах однієї країни. Наприклад, Румунія має ВВП на душу населення в розмірі 23 % від аналогічного у Німеччині, а рівень варіації показника найбіднішого і найбагатшого регіону в Румунії становить 26 %. [8]. У результаті регіональних невідповідностей населення, що проживає в депресивних регіонах, має обмежений доступ до освіти, охорони здоров'я, інформації, технологій, особливо коли дані послуги

фінансують місцеві і регіональні управління. Інтегральний показник конкурентоспроможності регіону пропонується визначати за допомогою індексів конкурентоспроможності кожного параметра оцінки

$$I_{x_j} = \frac{\sum_{i=1}^n f(x_i)}{n},$$

де I_{x_j} – інтегральний показник конкурентоспроможності j -го регіону;

n – кількість коефіцієнтів оцінки конкурентоспроможності регіону;

$f(x_i)$ – коефіцієнт конкурентоспроможності за i -им параметром оцінки, який обчислюється таким чином:

$$f(x_i) = \frac{x_{ij}}{x_{iy}},$$

де x_{ij} – коефіцієнт i -го параметру для j -го регіону;

x_{iy} – коефіцієнт i -го параметру для України, який застосовується як базове значення.

Вищезазначена методика дозволяє здійснити порівняльну характеристику регіонів країни за рівнем конкурентоспроможності та визначити їх рейтинг (табл. 1).

Таблиця 1. Конкурентоспроможність регіонів України, 2014 р.

Регіон	Відносний коефіцієнт									Інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності регіону (I_x)	Рейтинг конкурентоспроможності
	капітальних інвестицій з розрахунку на 1 особу (x_1)	валової продукції у постійних цінах 2010 р. на 1 особу (x_2)	продуктивності праці (x_3)	виграг на НДР у розрахунку на 1 особу (x_4)	обсягу інноваційної продукції у розрахунку на 1 особу (x_5)	рівня рентабельності підприємств (x_6)	питомої ваги регіону у ВВП країни (x_7)	рівня безробіття (x_8)	наявного доходу населення на 1 особу (x_9)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Вінницька	0,69	2,10	1,32	0,10	0,00	-2,50	0,02	1,23	0,88	0,43	18
Волинська	0,64	1,11	0,96	0,05	0,03	0,63	0,58	1,05	0,76	0,65	13

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Дніпропетровська	1,21	0,74	0,85	1,41	0,38	0,93	7,14	0,88	1,20	1,64	1
Донецька	0,60	0,42	0,98	0,23	1,79	-1,13	1,08	1,04	0,95	0,66	12
Житомирська	0,45	1,20	1,04	0,08	0,07	0,33	0,16	1,21	0,83	0,59	15
Закарпатська	0,41	0,59	0,33	0,11	0,00	0,23	0,82	1,07	0,64	0,47	17
Запорізька	0,78	0,89	0,64	1,04	5,38	-2,30	2,57	0,93	1,12	1,23	3
Івано-Франківська	0,97	0,74	1,16	0,12	0,62	0,63	0,61	1,01	0,76	0,73	9
Київська	2,23	0,59	1,04	0,46	0,76	1,68	2,05	0,90	1,06	1,20	4
Кіровоградська	0,62	1,96	0,98	0,14	1,54	-2,70	0,38	1,10	0,82	0,54	16
Луганська	0,46	0,40	0,90	0,13	0,00	5,20	2,12	0,89	0,72	1,20	4
Львівська	0,74	0,63	1,20	0,49	0,12	-0,45	1,17	0,96	0,88	0,64	14
Миколаївська	0,63	1,29	0,77	0,92	0,00	-0,18	0,50	1,04	0,88	0,65	13
Одеська	0,77	0,79	0,72	0,37	0,67	3,45	2,19	0,75	0,91	1,18	5
Полтавська	1,19	1,83	0,81	0,18	1,79	-3,00	0,83	1,20	0,97	0,64	14
Рівненська	0,47	1,02	0,99	0,05	0,04	3,30	0,37	1,41	0,81	0,94	7
Сумська	0,49	1,56	1,36	0,49	5,76	-3,25	1,29	1,31	0,89	1,10	6
Тернопільська	0,47	1,46	1,22	0,05	0,06	1,53	0,67	1,30	0,70	0,83	8
Харківська	0,58	0,94	1,13	3,06	2,52	-0,38	4,67	0,89	0,99	1,60	2
Херсонська	0,40	1,65	0,90	0,18	0,06	0,73	0,25	1,06	0,78	0,67	11
Хмельницька	0,61	1,74	1,46	0,05	0,00	-1,00	1,21	1,06	0,85	0,67	11
Черкаська	0,51	2,00	1,27	0,19	0,19	-0,03	1,29	1,22	0,82	0,83	8
Чернівецька	0,36	0,88	0,71	0,17	0,00	-0,08	0,41	1,05	0,69	0,47	17
Чернігівська	0,49	1,63	0,97	0,15	0,57	-1,35	1,78	1,30	0,87	0,71	10

Джерело: власні дослідження.

Так, перше місце У рейтингу за рівнем конкурентоспроможності займає Дніпропетровська область. Лідируючими областями також є Харківська (2 місце) та Запорізька (3 місце). Замикають рейтинг Чернівецька, Закарпатська та Вінницька області. Їх конкурентна слабкість зумовлена рядом чинників, головними серед яких є: низький рівень промислового розвитку, нестача фінансових ресурсів для НДР, високе безробіття та низький рівень доходів населення. Зазначені чинники суттєво знижують інвестиційну привабливість та активність регіонів.

Для поглибленого аналізу конкурентоспроможності регіонів України використано статистико-економічний метод дослідження, зокрема його прийом групування. Для проведення групування пропонується визначити кількість груп (m) за формулою Стерджеса [9]

$$m = 1 + 3.322 \lg n,$$

де n – кількість одиниць усієї сукупності регіонів.

Величину інтервалу підгруп знаходимо за формулою [10]

$$h = I_{\max} - I_{\min} / N,$$

де I_{\max} – максимальне значення інтегрального індексу;

I_{\min} – мінімальне значення інтегрального індексу;

N – кількість груп.

Отже, величина інтервалу становить 0,5, груп регіонів за рівнем конкурентоспроможності – 4 (табл. 2).

Таблиця 2. Групування регіонів України за рівнем конкурентоспроможності у 2014 р.

Рівень конкурентоспроможності регіону	Граничні значення	Кількість регіонів, що увійшли до групи	Області
Високий	понад 1,5	2	Дніпропетровська, Харківська
Достатній	1,1–1,5	5	Запорізька, Київська, Луганська, Одеська, Сумська
Середній	0,6–1,0	12	Волинська, Донецька, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Черкаська, Волинська
Низький	до 0,6	5	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Чернігівська

Джерело: власні дослідження.

Із проведених розрахунків видно, що високий рівень конкурентоспроможності (понад 1,5) мають лише два регіони України –

Дніпропетровська та Харківська області, які утримують лідерські позиції вже понад 10 років. Вище середнього рівня конкурентоспроможності досягли п'ять регіонів України. Найбільш чисельною групою є середня, із рівнем конкурентоспроможності від 0,6 до 1,0, – 12 областей України. Замикають рейтинг 5 областей з низьким рівнем конкурентоспроможності до 0,6, куди увійшли Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Чернігівська області.

Висновки та перспективи подальших досліджень

З огляду на отримані результати дослідження, головним завданням державної регіональної економічної політики України має бути планомірний поступовий перехід до стратегії зростання конкурентоспроможності регіонів України. Необхідними умовами її реалізації є: стабільне макроекономічне середовище для інвестицій; ліберальний режим імпорту та міцна стратегія експорту; ефективний режим конкурентної політики держави; активна стратегія іноземного інвестування в умовах обмеження власних ресурсів, спрощені процедури та правила зі сторони місцевих органів влади для малого бізнесу для зниження операційних витрат; стійкі інвестиції у людський капітал (навчання, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу); комплексна підтримка технологій (в галузі управління якістю, підвищення продуктивності, створення інформаційних центрів підтримки малого та середнього бізнесу); створення кластерів з метою забезпечити інтеграційні зв'язки між малими та великими суб'єктами підприємництва (надання ключових об'єктів інфраструктури, технологічної підтримки, фінансування, маркетингових послуг, зокрема адаптивного маркетингу при виході на зарубіжні ринки), вільний доступ до фінансів (доступні кредити та відсоткові ставки, створення конкуренції у банківському секторі, навчання банківського персоналу щодо оцінки ризиків кредитування малого та середнього бізнесу, пільгове кредитування тощо); створення ефективної інфраструктури.

Враховуючи прискорену плінність євроінтеграційних процесів у всіх сферах і галузях національної економіки, подальші дослідження слід зосередити на вивченні досвіду створення стійких конкурентних переваг регіонів розвинених європейських країн світу та можливості його імплементації в економіці вітчизняних регіонів.

Література

1. International Trade Centre (2004). Building Business Competitiveness. International Trade Forum. Retrieved from <http://www.tradeforum.org/Building-Business-Competitiveness/>
2. Center for International Competitiveness. Retrieved from <http://www.cforic.org/pages/the-global-competitiveness-of-regions.php>

3. Robert Huggins, Hiro Izushi, Daniel Prokop, Piers Thompson. The Global Competitiveness of Regions. Retrieved from <http://www.cforic.org/pages/the-global-competitiveness-of-regions.php>.
4. Robert D. Atkinson. What Really Is Competitiveness? (September 2013). Retrieved from <http://www.theglobalist.com/really-competitiveness>.
5. Robert D. Atkinson and Stephen J. Ezell (2012). Innovation Economics: The Race for Global Advantage. New Haven: Yale University Press. Retrieved from <http://globalinnovationrace.com/>
6. Robert Z. Lawrence (2002). Competitiveness. Retrieved from <http://www.econlib.org/library/Enc1/Competitiveness.html>
7. Michael E. Porter (March 1990). "The Competitive Advantage of Nations," Harvard Business Review. Retrieved from [http:// hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations/ar/1](http://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations/ar/1).
8. Gábor Békés (June 2015). Measuring regional competitiveness: a survey of approaches, measurement and data. Retrieved from <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1529.pdf>
9. Доценко О. С. Практикум з загальної теорії статистики: навч. посібник / О.С.Доценко. – Севастополь : СевНТУ, 2010. – 204 с.
10. Практичні заняття з теорії ймовірностей та математичної статистики : метод. вказівки / [І. М. Зелепугіна, О. А. Лагода, Н. Т. Сеннікова та ін.]. – К. : КНУТД, 2044. – 80 с.